

DE WEG VAN ADÉLAÏDE MARIE CHAMPION DE CICÉ

Een zoektocht van het hart in bewogen tijden

(1749–1818)

Noëla J. Polet

DE WEG VAN ADÉLAÏDE MARIE CHAMPION DE CICÉ

Een zoektocht van het hart in bewogen tijden
(1749–1818)

Noëla J. Polet

Colofon

© 2019 Noëla J. Polet

© 2019 Berne Media | uitgeverij abdij van berne
www.berneboek.com

Vormgeving omslag en binnenwerk: Reis met goudvis

ISBN 978 90 8972 363 5

NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Dit boek over Adélaïde Marie Champion de Cicé, medestichteres van de 'Sociëteit van de Dochters van het Hart van Maria' (SDHM) of 'Société des Filles du Cœur de Marie' (SFCM), heeft als titel:

DE WEG VAN ADÉLAÏDE MARIE CHAMPION DE CICÉ

Een zoektocht van het hart in bewogen tijden

Het is het proefschrift van Noëla J. Polet, dat aan de Radboud Universiteit te Nijmegen werd verdedigd op donderdag 14 september 2017 om 10.30u.

Voor de voorpagina is gebruik gemaakt van een schilderij van Adélaïde, gemaakt naar aanleiding van haar proces. De Sociëteit bezit ook een miniatuur op een bonbonnière van Adélaïde als jonge vrouw. Verder zijn er nog lithografieën van Adélaïde op haar sterfbed. De originelen zijn te vinden in de 'Archives de la Société des Filles du Cœur de Marie' (ASFCM).

I De kinder - en jeugdjaren van Adélaïde Marie Champion de Cicé

I.1 Kinderjaren van Adélaïde

I.1.1 De geboorte van Adélaïde

Op 5 november 1749 kwam er een meisje ter wereld - het twaalfde en jongste kind in de rij – geboren uit een oude vader, messire Jérôme-Vincent Champion, ridder, heer de Cicé⁵⁶, en een veel jongere moeder, dame Marie-Rose de Varennes⁵⁷, zijn echtgenote, dat Adélaïde Marie Champion de Cicé⁵⁸ werd genoemd en hun wettig kind was. Zij werd dezelfde dag gedoopt⁵⁹ door abbé André Mongodin, de nieuwe rector van de kerk van St. Aubin, een parochie van Rennes⁶⁰. Dit vrouwenleven, begonnen tijdens het Ancien Régime, zal worden gemerkt door deze adellijke afstamming en door het toebehoren aan de Rooms-Katholieke Kerk.

In die tijd was Rennes een oude stad met een recent gerestaureerd stadsgedeelte na een hevige brand⁶¹. De familie de Cicé bewoonde er een groot patriciërshuis, het 'Hôtel de Cicé', in de rue St. Louis. Daar verbleven op het moment van de geboorte van Adélaïde de families de Cicé en de la Bintinaye, dat was de oudste dochter Marie-Anne-Angélique de Cicé met haar gezin. Marie-Rose, de moeder van Adélaïde, was 47 jaar bij haar geboorte en haar oudste dochter, die haar buurvrouw was, was dan al zes maand moeder van een kleine Marie-Rose. De moeder van Adélaïde was dus ook grootmoeder. De vader van Adélaïde overleed er na een langdurige ziekte op 26 november 1750, ongeveer één jaar na haar geboorte. Twee dagen later - op 28 november 1750 - werd hij bijgezet in het familiegraf in de kerk van St. Sauveur te Rennes. Het gezin de Cicé kwam daardoor in een nieuwe situatie terecht: na de dood van vader Jérôme-Vincent bleef zijn 48-jarige echtgenote Marie-Rose alleen achter. Op haar viel de last van het beheer van de goederen en van de opvoeding van drie kinderen, die nog thuis waren: Elisabeth, haar ongehuwde dochter van negentien jaar, de jongste vijfjarige zoon Augustin en de kleine Adélaïde, die één jaar was. Alle andere kinderen hadden toen het huis al verlaten. Zo was de situatie in 'Hôtel

de Cicé'. Augustin en de kleine Adélaïde samen met de neefjes en nichtjes de la Bintinaye brachten voldoende leven in een huis, dat dreigde te versomberen door de langdurige ziekte en het overlijden van vader en grootvader Jérôme-Vincent de Cicé. In dit gezinsmilieu werd de kleine Adélaïde groot gebracht. Maar reeds in 1755 eindigden voor Augustin de kinderjaren in 'Hôtel de Cicé' en ging hij op tienjarige leeftijd zijn weg naar de militaire school de la Flèche. Elisabeth, in deze jaren thuis nog onmisbaar, zou haar broer Jean-Baptiste naar zijn bisdom vergezellen in 1758 of 1759 op 28-29 jarige leeftijd. Toen bleef Adélaïde als tienjarige alleen achter met haar moeder.

1.1.2 De prille kinderjaren van Adélaïde

Wij onderzoeken eerst de rol van de ouders en daarna de vorming en opvoeding van Adélaïde. Wat de rol van de vader betreft in de opvoeding van Adélaïde valt er weinig te zeggen. Zij kreeg vermoedelijk weinig liefde en aandacht van haar zieke vader⁶². Bovendien was de tijd té kort om veel invloed van hem te kunnen ondergaan. Bij zijn overlijden ging de leiding van de familie, bij ontstentenis van de oudste broer François-Joseph-Marie-Jérôme⁶³, over op Jean-Baptiste, bisschop van Auxerre, die van verre waakte over de familie. Voor de dagelijkse opvoeding van de kinderen was de rol van de vrouwen in het gezinsleven veel belangrijker dan die van de mannen. Adélaïde werd toevertrouwd aan de kleine kring van haar moeder, haar oudere zus Elisabeth en enkele gouvernantes⁶⁴. Zij vond een speelkameraadje in haar broertje Augustin en allicht ook in de kinderen van haar oudste zus Marie-Anne-Angélique. De moeder van Adélaïde zou in haar leven een grote rol spelen, zoals uit haar latere geschriften zal blijken. Over de prille kindertijd is er niet veel bekend, behalve dat de jezuïet, pater de Kersaintgily⁶⁵, mogelijk de geestelijk begeleider van haar moeder, deze bij haar zwangerschap, die blijkbaar ongewenst was, bemoedigde⁶⁶. Of Adélaïde op deze prille leeftijd veel moederliefde heeft ondervonden valt te betwijfelen. Volgens sommige auteurs probeerden ouders zich in deze periode van de geschiedenis vrij te maken van de zorg voor hun kinderen door ze als baby over te laten aan een min⁶⁷, door ze later voor hun vorming te laten opvoeden door een gouvernante of een huisleraar, en door ze naar het college te sturen zodra ze daar rijp voor waren.

En die leeftijd kon al heel jong zijn zoals bleek uit het feit dat de tienjarige Augustin al in 1755 naar de militaire school trok. Ging het hier om een tekort aan liefde ofwel om maatschappelijke conventies, waaraan iedereen toen onderworpen was⁶⁸? Gezien de gebruiken in de adellijke families toentertijd en gezien de vele zorgen van de moeder van Adélaïde voor haar zieke man en haar eigen zwakke gezondheid, is het zeer waarschijnlijk dat Adélaïde werd gevoed door een min zoals Carron beweerde⁶⁹.

De zeldzame gegevens, die wij hebben uit de kindertijd van Adélaïde, moeten tegen de achtergrond van een tijd, waarin de opvoeding streng was en adellijke kinderen gericht werden op het maken van carrière in kerk en maatschappij⁷⁰. Bovendien heerste er volgens Carron ook nog een klimaat van rouw in het gezin door het overlijden van de vader en verliepen de eerste kinderjaren van Adélaïde in tranen.

Over de opleiding van Adélaïde weten wij zo goed als niets. Voor kinderen uit de lagere standen tussen de zeven en de twaalf jaar oud, bestonden 'les petites écoles'⁷¹. Na die leeftijd moesten de kinderen werken⁷². Uit de geschriften kan men nergens opmaken dat Adélaïde naar een kostschool werd gestuurd⁷³. Dit was wel het geval met haar oudere zus Elisabeth. Op twaalfjarige leeftijd ging deze naar een internaat voor meisjes van grote verarmde adellijke families, het 'Maison Royale de St. Louis', door Madame de Maintenon gesticht en op haar aanvraag op het domein van St. Cyr bij Versailles opgericht door Lodewijk XIV in 1684. Dit instituut stond onder leiding van Mme de Maintenon en van religieuzen (Mme de Brignon en Mme de St. Pierre)⁷⁴. Daar kreeg Elisabeth een voor die tijd meer dan behoorlijke opvoeding maar zij werd op negentienjarige leeftijd naar huis teruggeroepen om haar moeder bij te staan na het overlijden van vader. Zij en haar moeder, samen met de gouvernantes, hebben zeker de opvoeding van Adélaïde behartigd en bepaald. Allicht heeft Adélaïde meegenoten van de kennis en vorming van haar oudere zus. Uit haar latere geschriften blijkt immers dat zij de nodige kennis en vaardigheden had opgedaan: zoals zeer keurig schrijven, goede omgangsvormen kennen en toepassen, goed kunnen omgaan met bezit, raad kunnen geven, voor zichzelf kunnen

opkomen en nog veel meer vaardigheden, die zij tijdens haar verder leven zou ontwikkelen. De opleiding van Elisabeth en haar taak in de opvoeding van Adélaïde zou hiervoor mee garant kunnen staan tot haar tiende levensjaar. Op deze leeftijd deed zij volgens Carron haar eerste H. Communie bij de 'Dames de la Visitation' te Rennes. Rayez veronderstelt dat deze gebeurtenis heeft plaats gehad in het tweede monasterium van de Visitatie te Rennes 'Le Colombier'⁷⁵. Of Adélaïde hier als kostschoolmeisje de voorbereiding op de eerste H. Communie volgde of niet, of zij ooit langere tijd in de kloosterschool had verbleven, is niet bekend. Dit lijkt mij onwaarschijnlijk aangezien Adélaïde vanuit haar familie bestemd was om bij haar moeder te blijven, die zonder haar alleen zou zijn.

I.1.3 Spiritualiteit in de kinderjaren van Adélaïde

Uit de weinige gegevens, die wij bezitten, blijkt dat Adélaïde leefde in een tijd, waarin kinderen vroeg volwassen handelden en plichtsgetrouw leerden zijn: op vijf en halfjarige leeftijd kon zij een handtekening zetten op de doopakte van een nichtje. Dat betekende dat zij thuis had leren schrijven. En alhoewel vijf jaar behoorlijk vroeg is, was dit zeker geen unicum van een voor die tijd goede opvoeding. Verder tonen de overige gegevens in de biografie van Carron ons een voorbeeldig kind⁷⁶, dat ons enkele bekende feitjes uit haar kinderjaren nalaat betreffende het lijden en de houding tegenover de armen:

‘Op zesjarige leeftijd was Adélaïde ziek, zij leed aan kinderpokken. Zij deelde de kamer met een jong familielid, lijdend aan dezelfde ziekte. Dit kind slaakte luide kreten van pijn. Daarop reageerde de kleine Adélaïde met de woorden: “Ah, laten wij niet klagen, je moet alles lijden voor de goede God”⁷⁷.’

Bij de zesjarige is er al sprake van de moed om te dragen en te verdragen. Het jonge kind Adélaïde leerde blijkbaar 'offertjes' te brengen: men kloeg niet, niet omdat men een bravourestukje wilde opvoeren, maar omdat men iets wilde offeren aan de goede God. Vermoedelijk was deze houding haar geleerd en voorgeleefd door andere gezinsleden en door haar vrome moeder. Typerend echter was dat een jong kind van zes jaar dit overnam, het zelf ook deed

en het als een wijs kindvrouwtje op het geschikte moment wist voor te houden aan een ander kind, in casu allicht haar nichtje. Liefde tot God, moed om te verdragen en dit aan anderen te leren, hoorde al vroeg bij het leven van Adélaïde.

‘Toen zij hooguit tien jaar oud was, kreeg zij de volgende be-
risping van één van haar gouvernantes bij het maken van haar
toilet: “U houdt onvoldoende van de Heer, want u bent te veel
het slachtoffer van uw smaak, u zoekt te veel de gemakken van
het leven”. Het kind reageerde: onmiddellijk prikte zij met een
speld in haar arm en liet er bloed uitvloeien om zichzelf te be-
straffen en om voor zichzelf te bewijzen dat zij in staat was tot
offeren en verdragen van pijn.’

Als tienjarige was bij dit jonge kind gemakzucht en lafheid uit den
boze en bovendien kwam zij op voor zichzelf! Zij legde zich niet
braaf neer bij het oordeel van haar gouvernante, sprak haar ook niet
tegen, maar reageerde met zelfbestrafing om zich te bewijzen of
beter om te bewijzen dat ze wél van de goede God hield.

‘De liefdevolle gerichtheid op de armen blijkt duidelijk uit haar
uitspraak als jong kind: “Laten wij Jezus Christus liefhebben
en de arme”, én uit haar consequente daden: het weggeven van
eigen kleren, zelfs van haar matras om op een paljas te slapen,
en zelf kind zijnde (twaalf jaar) met spaarcenten voor zes kleine
meisjes een opleiding als leermeisje betalen.’

Wij constateren dat in het leven van Adélaïde en in ‘Hôtel de Cicé’
de goede God en de Heer een rol speelden. Aan Hem moest men
zich onderwerpen en offers brengen om Hem zijn liefde te bewijzen.
Daarbij mocht men niet terugschrikken voor moeite en pijn. Men
leerde dus het leven met zijn moeilijkheden te plaatsen binnen de re-
latie tot God en deze relatie werd verbonden met morele houdingen
of deugden. Het ziet er naar uit dat hier elementen van een spirituali-
teit aanwezig zijn, die Adélaïde zich van kindsbeen af eigen maakte
onder invloed van de vroomheid van haar omgeving, en die later
haar eigen spiritualiteit mee zullen bepalen. In ieder geval blijkt dat
haar van kindsbeen af geleerd is wat offerzin en moed betekenen.

Een familietrek, weergegeven in de leuze : ‘Au plus vaillant le prix’ (‘aan de dapperste de prijs’)? Inderdaad, maar dan in het kader van de liefde tot God in het persoonlijk leven. En daarbij ging het om twee houdingen: van de ene kant passiviteit (dulden en verdragen), van de andere kant activiteit (reageren zonder angst voor pijn).

De hulpverlening van dit kind op zulke jonge leeftijd - armen leren kennen en bezoeken en met hen delen - was niet mogelijk zonder hulp en instemming van haar milieu, zonder medeweten en medewerking van haar moeder en omgeving⁷⁸. De rector van St. Aubin, abbé Mongodin, bedelde bij de rijken van zijn parochie – wellicht dus ook bij de familie van Adélaïde – en zocht onder hen beschermers voor de armen. Toen het kind Adélaïde jonge kinderen hielp om een opleiding als leerjongen of -meisje te betalen, kon dat gewoon via de parochie en abbé Mongodin gaan, die zelf toezicht hield op leerjongens en meisjes. Bovendien zou Adélaïde later onder leiding van abbé Boursoul ook zijn liefdadigheidswerken steunen. Hierbij stelt zich de vraag of in het leven van Adélaïde de vader als leidinggevend persoon niet werd vervangen door de parochiepriester en de geestelijk begeleider, maar daarvan vinden wij in het leven van Adélaïde pas duidelijke tekenen vanaf de leeftijd van zestien, zeventien jaar.

De aansporing “Laten wij Jezus Christus liefhebben en de armen !” toont aan dat er een band was tussen Jezus Christus en de armen. Door overtuigde Rooms-katholieke gelovigen werd zeer veel inspanning gedaan om er te Rennes iets aan te doen. De sociale noden hadden een duidelijk religieuze dimensie. Zowel voor de priesters als de katholieke leken golden christelijke motieven bij de beoefening van de naastenliefde (men zag in de arme de lijdende Christus - NP), terwijl van de kant van de filantropen de zorg voor meer welzijn gestalte kreeg vanuit de rede en de Verlichting. Adélaïde wilde dus in woord én daad armen helpen en liefhebben én zo de Christus.

Uit deze enkele anekdotes blijkt dat Adélaïde heel wat overgenomen had van de spiritualiteit, die in haar familiaal milieu en in haar omgeving werd beleefd. Aan de jonge adellijke meisjes werd trouwens voorgehouden wat de plichten waren van een ‘dame de paroisse’.